

BÓDI LÓRÁNT

Szíven szúrt nyilvánosság

„A beszédtabunak most már vége.”¹

Dolgozatomban *Kálomista Gábor Szíven szúrt ország*² című filmjével foglalkozom. Erre sarkallt a film különös karrierje³, hatástörténete, illetve a filmben szereplő diskurzusok jelentősége. A *Szíven szúrt ország* vállaltan leképezte a gyilkosság sajtórepresentációját, az ügyet övező vélekedéseket. Az esemény szereplőinek, fontosabb állításainak megjelenítésével a film csatlakozott a média viszonyrendszeréhez – természetesen nem szándék nélkül –, megerősítette, megismételte a történeteket követő, a közbeszédet tematizáló rasszista, cigányellenes beszédmódot (például a vajdaság intézménye és a „cigánybűnözés” kapcsán). Előzetesen végzett (nem reprezentatív) tartalom-elemzésem során a magyarországi politikai napilapok közül a négy legolvasottabb véleményformáló médium, a *Magyar Nemzet*, a *Magyar Hírlap*, a *Népszabadság*, a *Népszava* Cozma-gyilkosság utáni első hónapbeli, elsősorban is az első heti írásaira, reakcióira fókuszáltam, azokat gyűjtöttem össze.⁴ A tanulmány gerincét tehát a sajtó és a film viszonyának feltárása alkotja, kiegészítve a film műfaji elemzésével, értelmezésével. A film elemzésének célja annak bemutatása, hogy a rendező mire használja a dokumentumfilm sajátos eszközeit, milyen diskurzust erősít meg, mi az alapvető szándéka.⁵

1 Póczik Szilveszter: Sorsos ember volt... In: Baróti Judit – Dancsi István – Donát Tamás (szerk.): Semmit Isten nélkül. Marian Cozma emlékére. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, Veszprém, 2009

2 A film bemutatójára három hónappal a gyilkosság után, 2009. május 7-én, négyezer néző előtt került sor a veszprémi sportsarnokban.

3 Az Európai Néppárt kezdeményezésére 2010 márciusában az Európai Parlamentben is levetítették a filmet.

4 A négy napilap politikai polarizáltsága szerint az első kettőt a jobboldali, míg az utóbbiakat kényszerűen a baloldali diskurzussal azonosítottam.

5 Jelen tanulmány *A Marian Cozma-mítosz* címen Kertész Mátéval közösen megírt és az *AnBlok* folyóirat *Cigányozás* című számában közölt cikk bővített változata, a film mélyebb elemzése. Cikkünkben a *Szíven szúrt ország* című film nézőpontjából próbáltuk megvilágítani a Marian Cozma-esetet övező fontosabb diskurzusok szereplőit, főbb állításait. Elemzésünk szélesebb esetismertetésnek készült, de az ügy bonyolult társadalmi, politikai összefüggései megelőlegezték egy átfogóbb munka elkészítésének lehetőségét is.

Előzmények

2009. február 9-én Veszprém belvárosában meggyilkolták *Marian Cozmát*, az MKB Veszprém román válogatott kézilabdázóját. A közvélemény szimbolikusan figyelme⁶, átpolitizálása, rendszerkritikai interpretációja miatt az eset egy katasztrófa mintázatát mutatta.

Az úgynevezett film és a sajtó által katasztrófa-ként történő reprezentációja kijelölte azt a diszkurzív teret, amelyben elhangozhattak az állammal, közvetve a kormánnyal szembeni ellenérzések. Ki-ki tetszése szerint hol a kormánnyal, hol a hazai cigányságot vagy mindkettőt együtt kiálthatta ki a történet felelőseinek.

Az elsősorban a jobboldai nyilvánosságban megjelenő hírek, cikkek, tanulmányok a gyilkosságot túlnyomórészt az Olaszliszka történetek⁷ és a miskolci rendőrkapitány, *Pásztor Albert* leváltásával⁸ közös kontextusba helyezték. A két (esetenként több⁹) eset egymás mellé helyezése, egymásból következtetése megalkotta a bűnösség, a bűnözés fokozatát. A gyilkosságok helyszíneinek felsorolásával, állandó ismétlésével az érintett települések a bűn metaforái lettek. A bűn e virtuális térképének első állomása Olaszliszka volt, ahol egy véletlen pedagógus lelte halálát, a cigányságot homogenizáló beszéd logikája szerint a „vadak”¹⁰ keze által, időben ez után következett *Marian Cozma* halála. A mindkét esetre jellemző moralizáló, sematizáló beszédmód¹¹ értelmét a felmagasztalt (heroizált, mitizált) áldozat és a végtelenül lealacsonyított elkövetők oppozíciója adta. A következő jelzők és metaforák („állatok”¹² „vadság”,

6 A kézilabdaklub 2009 májusában az Országgyűlés sport- és turisztikai bizottsága egyhangú támogatásával százmillió forintos támogatási kérelemmel fordult az Országgyűléshez, hogy megoldást találjon a keletkezett kárra és az ennek nyomán felmerülő likviditási gondokra. Az illetékes miniszter a rossz gazdasági helyzetre hivatkozva elutasította a kérést. E különös kérelmi szándék azt a képzetet erősíthette, hogy az államnak mintegy sportpolitikai felelőssége van az ügyben a klub fenntartása érdekében, valamint hogy kvázi kárpótlási, kártérítési feladata van a bírósági ítélet előtt az állampolgárai által okozott károk után.

7 2006. október 15-én egy tiszavasvári pedagógus Olaszliszka áthajtva véletlenül elsodort egy autójára elé lépő cigány kislányt. A kislány helyszínen tartózkodó hozzátartozói a vezetőt kirángatták az autójából, majd a gyermekei szeme láttára agyonverték.

8 A rendőrkapitány leváltása körül kialakult társadalmi, politikai vitáról bővebben *A cigánybűnözés* alcím alatt foglalkozom.

9 Egyes írások a kiskunlacházi gyilkosságot is a kreált gyilkosság sorozatba illesztették annak ellenére, hogy egyáltalán nem volt biztos, hogy roma elkövetője lett volna. Ez később tisztázódott is. Szerető Szabolcs: *Olaszliszka, Veszprém... Magyar Nemzet*, 2009. február 10.

10 A kifejezés használatát lásd például Bayer Zsolt: *Betelt a pohár! Magyar Hírlap*, 2009. február 10.

11 Pócsik Andrea: *Közszolgálatosság és diszkurzus*, *Beszélő*, 2007/5., 54–62. o.

12 Bayer Zsolt: *Cigányliszka*. *Magyar Nemzet*, 2006. október 17.

„barbárság”, „véglény”¹³ stb., illetve „görög mondabeli hős”, „rendíthetetlen”¹⁴) használata mögött feltűnik egy erősen kétes emberkép, gyanús antropológia. Azt állítom tehát, hogy az Olaszliszkról folytatott diskurzust, annak fontosabb állításait, érvkészletét, az esemény dramatiszálását joggal tekinthetjük a Cozma-gyilkosságról folyó kifejezésmód előzményének.

A cigánybűnözés

Többen ismertették már a *cigánybűnözés* kifejezés használatának rövid karrierjét¹⁵, ezért most csak a legfontosabb állításokat vázolom. A kriminológiai gyakorlatban és értekezésekben születő fogalom már a rendszerváltozás előtt is zavaros utat járt be¹⁶. A rendőrség etnikai adatok gyűjtésére vonatkozó munkájának megszűntével, a rendszerváltozással csaknem egybeesően a fogalom kikerült a hivatalos kriminológiai diskurzusból. A kádári Belügyminisztérium szemléletét tükröző inkriminált fogalom a rendszerváltozás után a nyilvánosságban csak elvétve hangzott el, majd 2006 őszén az olaszliszakai tragédia kapcsán kapott nagyobb teret¹⁷.

2009. január 31-én a miskolci rendőrkapitány botrányos közleménye szerint „a december óta elkövetett utcai rablások tetteseivel kivétel nélkül cigányok voltak”¹⁸. A bűn mellé rendelt etnikai jelző logikáját elutasító kormány szorgalmazta ezen kijelentése miatt a rendőrkapitány leváltását. A bejelentés után szimpátiatüntetést szerveztek a kapitány megmentésére. A küzdelem nemcsak személyi, hanem fogalmi-„szabadságjogi” jellegűvé is vált: a kapitány részéről ki nem mondott, de a tömeg által azonosított „cigánybűnözés”-fogalom jogosságáért, a kimondás, a megnevezés szabadságáért¹⁹ folyt²⁰. A küzdelem a szimbolikus politizáláson túl magába a fogalomba is átköltözött. A

13 Lukács Csaba: Szakadék. Magyar Nemzet, 2009. február 11.

14 Ballai Attila: Marian Cozma nem ütött és nem sírt. Magyar Nemzet, 2009. február 9.

15 Dupcsik Csaba: A magyarországi cigányság története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009; Zádori Zsolt: A Magyar Nemzet és a cigányok. HVG Online, 2008. március 18.

http://hvg.hu/fitthon/20080318_cigany_roma_magyar_nemzet_sesztak

16 Dupcsik Csaba: i. m. 221–228. o.

17 Gimes Gergely – Juhász Attila – Kiss Kálmán – Krekó Péter: Látélet 2009. Kutatási összefoglaló a hazai szélsőjobboldal megerősödésének okairól. Political Capital, Budapest, 2009. 50. o.

18 Bódisz Attila – Fekete Gy. Attila: Nem lehet cigányozni a közéletben. Népszabadság, 2009. február 2. http://www.nol.hu/belfold/lap-20090202-20090202_3-3

19 Brockhauser Edit: Nyelvi béklyók feltörése. Magyar Nemzet, 2009. február 3.; Németh György: Pásztor Albert rendőrkapitány és a rasszizmus. Magyar Nemzet, 2009. február 10.

20 Juhász Attila: A „cigánybűnözés” mint „az igazság” szimbóluma. AnBlok, 2010/4., 12–18. o.

„szakterminus” érvényessége mellett tüntetőik egy alapvető emberi jog, a szólásszabadság korlátozását látták a fogalom használatának elutasításában. Miért kell egy olyan fogalmat tiltani, amely csak a valóság értelmezéséhez, leírásához, megoldásához segít hozzá? – kérdezték. A tüntetés sikeres volt, az események és a közvélemény nyomására Pásztor Albertet visszahelyezték a pozíciójába. A miskolci eset után egy héttel Marian Cozma halála erősítette meg a fogalom helyét a közbeszédben. A nyilvánosságot leginkább elérő Magyar Nemzet²¹ és a kisebb példányszámú Magyar Hírlap²² nyíltan közölte az elkövetők vélhetően roma származását, ezzel tovább erősítette a meglévő romaellenes hangulatot, és példát szolgáltatott a „cigánybűnözés” jelenlétének igazolására.²³

Az esemény mint társadalmi katasztrófa

A katasztrófák egy társadalom normatív rendjének (időleges) sérülését, felbomlását jelölik, mindamelllett „*a katasztrófák [...] társadalmi konstrukciók az aktuális szocioökonómiai, történelmi, kulturális kontextustól függően*”²⁴.

A katasztrófafilmekhez hasonlóan a katasztrófákról szóló híradásoknak megvan a sajátos rögzített formájuk: különféle előítéleteknek, „mítoszoknak” megfelelően beszélnek el a valós történéseket²⁵. Megértésükhöz, eredetük felderítéséhez, ahogy Császi Lajos javasolja, a katasztrófafilmek dramaturgiai kliséit, paneljeit érdemes elővenni.

A hírszerkezet dramaturgiai felépítése a következő volt: az események első fázisában, teljesen váratlanul, brutálisan meggyilkolták Marian Cozmát, aki a kézilabdacsapat tagjaival egy ismert szórakozóhelyen a csapattársa gyermekének születését ünnepelte. A második fázisban megtudtuk, hogy a csapattagok próbáltak védelmet nyújtani, elmenekülni, de többen (Žrako Šešum, Ivan Pešić) szintén súlyos sérülést szenvedtek a támadásban. A helyszínrre érkező rendőrség már tehetetlennek bizonyult. Most, hogy már „egy

21 Velkei Tamás: Rendőrkezen a gyilkoló cigány. Magyar Nemzet, 2009. február 10.

22 Burkovics Ferenc – Niczky Emőke: Cigányok ölték Veszprémben. Magyar Hírlap, 2009. február 9.

23 Magyar Nemzet 63 941, Magyar Hírlap 27 480 példány. 2010. második negyedév. Forrás: Matesz.

24 Tom Horlick-Jones: Modern Disasters as Outrage and Betrayal. International Journal of Mass Emergencies and Disasters, no. 13, 1995, p. 306.: *Az idegen nyelvű idézeteket a szerző fordításában közöljük. – A szerk.*

25 Császi Lajos: A média ritusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete. Osiris Kiadó – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002, 142. o.

óriást” is elpusztítottak a „rabló gyilkosok”²⁶, felmerült, ki lehet egyáltalán biztonságban Magyarországon. A bujkáló „idegenek” átléptek egy határt, betelt, eltört a pohár²⁷, a generalizálódott veszély már mindenkit fenyeget. A harmadik fázisban kezdett reagálni a döbönt társadalom, a konkrét történekekről származó hol igaz, hol hamis információk brutalizálták a történeteket²⁸. A nyilvánosságban megjelentek a társadalmi méretű cselekvést követelő hangok, politikusok, tudósok szólaltak fel, elemezték a történeteket²⁹, a társadalom az ügy azonnali tisztázására, felgöngyölítésére sürgette a kormányt.

Az ügy dramatikus bemutatása tovább erősítette annak érzetét, hogy az esetnek önmagán jóval túlmutató, transzkontextuális³⁰ jelentősége volt: „*a média a szerencsétlenségeket kapcsolatba hozza a közösség helyzetével, értékrendjével, a katasztrófadiskurzusok nemcsak a szűken vett katasztrófákat értelmezik, hanem ezeken keresztül a társadalom helyzetének és értékrendjének meghatározásában is aktívan részt vesznek*”³¹.

Nézzük, hogyan jeleníti meg a katasztrófát egy olyan dokumentumfilm, amelynek a társadalmi nyilvánosságban betöltött szerepéről az alkotóknak sajátos, igen jól körvonalazott elképzeléseik vannak!

A Szíven szúrt ország műfaji problémái

A film elemzéséhez alapvető fontosságú tisztázni az alkotás létrejöttének okait, hogy világos legyen, milyen szerepet töltött be a történet értelmezésében, mediálásában. A rendező és producer Kálomista Gábor emlékfilmnek, emlékeztetőnek szánta a filmet.³² A televíziós beszélgetésen elmondta, hogy a film készítésekor nem nyomoztak, csak „*megpróbálták a közvéleményt széles spektrumban leszondázni*”; szerinte a nyomozás az ügyészség feladata, a készítők csupán a csapattagok, szemtanúk elmondásait *összegyűjtve* adták a történetek egy lehetséges olvasatát. „*Meg kell próbálnunk objektívan rögzíte-*

26 Bayer Zsolt (2009): i. m.

27 Uo.

28 Pócsik Andrea: i. m.

29 Navracsics Tibor február 9-én dr. Hunyadfalvy Ákossal, a kézilabdaklub társadalmi elnökével közös sajtótájékoztatót tartott. Hunyadfalvy a cigánybűnözés jelenlétéről beszélt, míg Navracsics Tibor, a kormány felelősségét taglalta. TV2 Tények, február 9. Hunyadfalvy Ákos a jelenleg is folyó büntető-eljárásban a sértettek védelmét látja el.

30 Császi Lajos: i. m.

31 Uo. 142. o.

32 Napkelte. MTV, 2009. május 8.

ni ezeket a tényeket, ameddig teljesen elferdítésre [nem] kerülnek” – állította az előző megjegyzését cáfolva ugyanebben a beszélgetésben, vagyis szükség van felderítésre (nyomozásra), mivel a későbbi hivatalos állásponttal, nyomozással szemben a film „élő” tanúja lehet a történeteknek, utólagos bizonyítékot szolgáltatathat az igazság megismerésére.

Jelen munka írása közben az ügy nyomozati szakaszának lezárultával, a bűntény lefolyásának, körülményeinek tisztázása során a nyomozó hatóság tizenhétézer oldalnyi bűnirata helyenként a filmmel azonos tényeket rögzített. Mégsem tekinthető ez a tény a film eljárásának, hipotéziseinek hivatalos, utólagos igazolásának, sokkal inkább az intézményellenességgel hitelesített rendezői stratégia, magatartás érvénytelenségének.

A *Szíven szűrt országot* formái, valamint az alkalmazott dokumentumfilm-es eszközök alapján hibrid műfajú, fikciós elemeket is használó beszélőfejes dokumentumfilmnek tekinthetjük. Látszólag az interjúfilmek, riportfilmek alkategóriájába tartozik, elbeszélését az ügyhöz kapcsolható személyekkel készített interjúfolyam uralja, amelyet időnként megszakít egy-egy fikciós betét³³ vagy montázsjelenet. Csakhogy nem világos, a történet „honnan” van elbeszélve, ki az, aki a filmet összefűzte, mivel a rendezői jelenlétre semmi sem utal; hiányzik, illetve ritkán fordul elő címadás, egyébként rendezői eszköz. A redukált alkotói jelenlét következtében a rendezői szándékokra közvetve a szerkesztésmódból, az egyes gyakran jelenlévő személyek favorizáló szerepeltetéséből, illetve a film egyes nem fikciós–fikciós jeleneteiből következtethetünk. Ebből a két rétegből tevődik össze a film narrációja³⁴, ami a követett rendezői elvnek tulajdoníthatóan eleve adottnak, magától értődőnek tünteti fel a film szereplőit, jeleneteit.

A következőkben megpróbálom *Bill Nichols* filmteoretikus általános dokumentumfilm-es kategóriarendszerével³⁵ összevetni a filmet.

A *Szíven szűrt ország* alkotói fikciós dokumentumfilmnek jelölték a filmet, egy olyan kényszerű megnevezést használva, amely csak részben appli-

³³ A fikciós betétek a film leginkább vitatható alkotóelemei. A jelenetek a történetek vélhető előzményét jelentő „benzinkút” és a tragédiát jelentő „diszko” eseményeit (konkrétan a gyilkosságot is) ábrázolják. A fontosabb szerepeket ismert színészek alakítják (Hujbert Ferenc, Oroszlán Szonja, Pindroch Csaba, Szabó Simon). A kinosan túlzó színészi gesztusok és rendezői eszközök (zenehasználat, lassítások) következtében a fikciós betétek banalizálják a már elbeszélte történeteket. Az események fikciós bemutatására úgy került sor, hogy a film készítésének idején egyáltalán nem lehetett tudni a nyomozó hatóság által verifikált hivatalos álláspontot a gyilkosság körülményeiről, lefolyásáról. Vö. A korábban említett rendezői koncepcióval.

³⁴ Ian McDonald: Situating the Sport Documentary. *Journal of Sport and Social Issue*, no. 31, 2007, pp. 208–209.

³⁵ Bill Nichols: A dokumentumfilm típusai. *Metropolis*, 2009/4.

kálható a filmre. A kategorizálás nehézsége pontosan érzékelteti a filmmel szemben felmerülő műfaji kétségeket.

Nichols a dokumentumfilm-es ábrázolásmód hat típusát különbözteti meg: költői, magyarázó, megfigyelő, résztvevő, reflexív, performatív. Egyfajta fejlődéstörténeti ívet rajzol, annak értékelő-normatív jellege nélkül.

A *Szíven szűrt országot* súlyos retorikussága, tendenciózussága kapcsolja részben a második, a magyarázó ábrázolásmód típusához. Ez a korai dokumentumfilm-forma általában politikailag érzékeny témákkal foglalkozik, amelyeket retorikus-érvelő-vitázó módon beszél el. Tévés környezetben ezt a típust használják leginkább, és ez élt legtovább a televízióban. A magyarázó ábrázolásmódra jellemzően a film központi eleme egy nézőpont vagy érv kifejtése, illetve maga a beszédmód válik formaalakítóvá.

A típus legfontosabb szereplője a narrátor; arctalan személyében gyűlnek össze a vezérgondolatok, értelmez, kommentál. A *Szíven szűrt ország* esetében természetesen csak néma narrátor jelenlétéről beszélhetünk, a narrátor explicit véleményalkotást, értelmezést feltételezne, alkalmazása egyebek között a film nyíltabb támadhatóságának veszélyével járhatott volna.

Az ábrázolásmód további ismérve a montázstechnika megerősítő, az argumentációt támogató funkciója. A film egy esetben épített explicit módon a montázs „demonstratív” használatára³⁶.

A montázsszekvencia nyíltan adta a történetek trivializáló, rasszista értelmezését már azzal a lépéssel, hogy bináris oppozícióban vonultatta fel az „esemény” résztvevőit. A jelenet nyitóképében a sportközvetítések képi dramaturgiáját használva két címer ütközött egymásnak, az első címeren egy paragrafus szimbólumot széttörő csuklyás alak volt látható „sötét oldal” megnevezéssel, a másodikon a Veszprém Kézilabdaklub hivatalos emblémája. A következőkben az oppozíció logikáját követve párhuzamosan váltakozott egy a *YouTube*-ról származó videó³⁷ a kézilabdacsapat bemelegítésével. A felvétel eredeti címe (*Enyingi cigányterror Siófokon*) csak részben volt megfigyelhető, ami az „Erődemonstráció” felirátával bővült. A videofelvétel emberek vonuló tömegét jelenítette meg, alatta az országos cigányvajda, *Kállai Csaba* beszélt. Ez után *Csoknyai István*, a kézilabdaklub másodedzője a klub hazai, nemzetközi sikereiről számolt be. A jelenet a csapat játékosainak bemelegítő dobásaival ért véget. A szerkesztésmód a sportközvetítések dramaturgiájának megfelelően mutatta be a szemben álló feleket, majd a csapatok „bemelegítését”, amelyet az edzők kommentárjai kísérték. A szekvencia szereplőinek

³⁶ Uo. 125–130. o.

³⁷ <http://www.youtube.com/watch?v=jprLvrIV-40>

sötét és fehér oldalra tett felosztásával, a kettőjük között folyó virtuális küzdelmet a film többletjelentéssel ruházta fel, a jó és a rossz morális küzdelmeként ábrázolja. A filmben Kállai Csaba a cigányság képviselőjeként volt jelen, személyén keresztül a „sötét oldal” egyértelműen a teljes cigánysággal azonosult. A felvonulásról származó videofelvételt korábban több csatorna felhasználta hírműsoraiban, bizonyítandó a lehetséges összefonódásokat, összefüggéseket. Kállai Csaba szintén részt vett a menetben, később tisztázta magát, elutasította annak lehetőségét, hogy jelenlétével elfogadta, legitímálta volna a erődemonstrációt.³⁸

Kállai Csabának a felvonuláson való részvételén kívül a Cozma-ügybeli további szerepvállalása is kétséges. Az országos cigányvajda nem tekinthető a magyarországi romák demokratikusan megválasztott, legitím képviselőjének. Sokkal inkább szimbolikus szereplője az eseményeknek, szerepeltetésével az alkotók azt az elképzelést erősítették, hogy a vajdaság intézménye képes lehetne a többségi társadalom és a romák között húzóódó konfliktusok feloldására, tágabb értelemben a romaügy megoldására. Annak ellenére, hogy – a feszés, polarizáló szerkesztésmód következtében – a cigányvajda szavai mentegetőzésnek, a bűnös oldal kényszerű magyarázkodásának hatnak³⁹.

Ki hatalmazza fel, teszi meg Kállait roma vezetővé? Ehhez a kérdéshez érdemes felidézni a vajdaság intézményéről kialakult diskurzus állításait, szereplőit. Már régóta jelen van a közbeszédben, hogy a romaügyek hivatalos képviselőjére, megoldására a vajdaság intézményének felállítására van szükség. Roma értelmiségiek részéről etnikai, kulturális hagyományként merül fel, a többségi társadalom az etnikai feszültségek levezetését, a „rendbetételt” várja a vajdaságtól. Az utóbbi, a közbeszédben egyre sűrűbben előforduló elképzelés a lemondás nagyvonalúságával adja át a romák állami „felügyeletét” a vajdának, mintegy beismervé ezzel az állam tehetetlenségét és a probléma társadalmon kívülre helyezését, valamint a vajdaság antidemokratikus intézményének elismerését. A Cozma-eset okozta etnikai, társadalmi, közbiztonsági feszültség ismét felszínre hozta a vajdaság problémamegoldó lehetőségét.

A film másik szereplője *Mohácsi Viktória* jogvédő, európai parlamenti képviselő. Kállai kompromittált beszédhelyzetéhez hasonlóan Mohácsinak kétszeri megjelenésekor sem volt valódi tere a megszólalásra. Mikközben Mohácsi Viktória a cigánybűnözés fogalom tilalmáról beszélt, a film

³⁸ A TV2 és az RTL Klub 2009. február 9-i adásai.

³⁹ Bódi Lóránt – Kertész Máté: A Marian Cozma-mítosz. AnBlok, 2010/4., 20. o.

vezérszónokának tekinthető *dr. Hunyadfalvy Ákos* az elmondottakat hiteltelennítette a cigánybűnözés érvényessége melletti érvelésével („*Csak játék a szavakkal...*”; „*Természetesen mindenki tudja, hogy ez nem így van*”). Majd ismételtlen a képviselőnk következett, aki láthatóan minden előzmény nélkül⁴⁰ a Magyar Gárda ellen szólt. Állításai magyarázkodásnak, a társadalmi elnök által említett problémák megkerülésének tűntek.

A *Szíven szűrt ország* műfaji kategorizálása és az arra hozott példák alapján amellett érvelünk, hogy a rendező által követett eljárás, valamint a műfaj-rokonsági kapcsolatok feltárásával a film láthatóan a tévés dokumentumfilmekhez, riportokhoz kapcsolódik. A feltételezhető különbség a televíziós és az intézményhez nem köthető dokumentumfilm között: a televízió esetében az információk hitelességének záloga a filmet vetítő csatorna, és a készítőinek megbízható autoritása. Azzal, hogy hiányzik a történet keretézése, a film az elbeszélő kivonásával önkéntelenül összekapcsol, kiutal mindazokra a köztudott információkra, értelmezésekre, amelyek a közvéleményben kialakultak. Ezzel kapcsolatban Nichols a következőket írja: „*A magyarázó forma ideális az olyan dokumentumfilmek számára, amelyek a filmtől függetlenül is létező eszmerendszer keretein belül akarnak információt átadni vagy támogatásra buzdítani. Ebben az esetben a film nem kérdőjelezi meg vagy forgatja ki azokat a kategóriákat amelyek mentén ez a tudás szerveződik.*”⁴¹

A film és a nyilvánosság szövevényes kapcsolatát példázzák egyebek között a film és a sajtó beazonosíthatóan közös diskurzuselemei. A főbb kijelentések a következő csomópontokba gyűjthetők össze: román–magyar barátság⁴², felmagasztalt áldozat–lealacsonyított elkövetők (fehér oldal–sötét oldal), cigánybűnözés, az állami szervek inkompetenciája stb.

Tanulmányom tulajdonképpeni központi kijelentése, miszerint a film megerősítette a közvéleményben meglévő domináns értelmezéseket, kiegészül azzal, hogy nemcsak diskurzusok szintjén hanem mintegy formailag is ezt tette.

40 A *Szíven szűrt ország* DVD-kiadásán, a vágatlan anyagok között megtalálható a Mohácsi Viktóriával készült teljes interjú. Ebből világosan kitűnik, hogy Mohácsi érthető átvezetéssel egy feltett kérdésre válaszolt.

41 Bill Nichols: i.m. 26. o.

42 Az elkövetők vélhető roma származásának hangsúlyozása megerősítette az elkövető cigányok (nem magyarok) és a magyarok distinkciójának lehetőségét. Ez feltétele volt a magyar–román közös ellenségkép és virtuális szenvedésközösség létrejöttének. Ezzel a logikával kap értelmet a *Szíven szűrt ország* cím is.

A film utóélete

A film látványos eredményei, különös karrierje (széles körű promóció, magas kópiaszám, multiplex-vetítések, „gyors reagálás”⁴³) nem azt szemlélteti, hogy a *Szíven szűrt ország* milyen kiváló dokumentumfilm, hanem a katasztrófaaként megélt, közvetített történet nagyságáról és annak használatáról referál. Ezért válhatott a készítők szemében a filmszemle versenyprogramjából való kizárás politikai alapú elutasítássá, hiszen a zsűri az alkotók által rafináltan „legnézettebb dokumentumfilmnek”⁴⁴ minősített alkotást zárta ki a versenyből, tehát – a film készítőinek értelmezésében – szembement a „nézői akarattal”, irracionálisan döntött, amit csak politikai motiváció magyarázhat.⁴⁵

Az előbbieken taglalt érvek alapján a *Szíven szűrt ország* a téma feldolgozásában, formájában televíziós dokumentumfilmnek tekinthető. Az MTV 1-es csatornája, beváltva a vélhető eredeti szándékot, kétszer is műsorára tűzte. *Sándor Erzsébet* a televíziós vetítés kapcsán a filmről írt kritikájában megjegyezte, hogy a *Szíven szűrt ország* egy még az állami szervek által nyomozás alatt álló, nem lezárt ügyet értelmez, bírál, közszolgálati televízióban való vetítése ekként alapvető közszolgálati, jogi problémákat vet fel (ártatlanság vételeme, kiegyensúlyozott, pontos tájékoztatás, kisebbségek méltóságának tiszteletben tartása stb.).⁴⁶

Összegzés

A dolgozatomban elemzett film a korábban taglalt okok (gyors reagálás, rendezői stratégia, a kézilabdacsapat iránti nyílt szimpátia, „cigányellenes diskurzusok” gyilkosság utáni megjelenése a nyilvánosságban) következtében hozzájárult az esetről folytatott totalizáló beszédmód megerősítéséhez. A gyilkosság megkerülhetlenné válását nemcsak a film sikeressége, hanem a gyilkosság utáni kezdeményezések (szoborállítások, emléktornák szervezése, kulturális alapítványok) és a velük gyakran összefüggő, az ügy politikai kiszajátítására tett törekvések példázzák.

43 A bemutató után országos szinten 29 mozi kezdte el játszani a filmet.

44 A filmszemle kiadványában a film alkotói fizetett hirdetésben reagáltak a zsűri döntésére. Boronyák Rita: Dokumentumfilmek a 41. Magyar Filmszemlén. Muszter, 2010/4.

45 A 2010-es filmszemlén a *Szíven szűrt országgal* együtt szereplő későbbi fődíjas filmet, Almási Tamás *Puskás Hungaryját* csaknem kétszer annyian nézték meg.

46 Sándor Erzsébet: *Szíven szűrt közszolgálat* – fikciós elemzés. *Mozgó Világ*, 2009/10., 125. o.

A film úgy próbálta meg látszólag objektív, hiteles közvetítést adni a történéseknek, hogy az elkészültét a hol nyíltan, hol burkoltan tágabb értelemben vett rendszerellenességének köszönhette. További korlátozó tényként hatott a rendező nyílt szimpátiája a kézilabdacsapat mellett, illetve hogy egy olyan eseménysorról akart képet adni, amelyik többszörösen rétegzett volt politikailag, társadalmilag és lélektanilag egyaránt.

A film a tényfeltáró dokumentumfilmekkel szemben támasztott alapkövetelményeknek sem tudott megfelelni, helyette sokkal inkább a gyilkosságról eddig kialakult domináns, gyakran cigányellenes felhanggal jellemezhető értelmezésekhez idomult.

IRODALOM

- Ballai Attila: Marian Cozma nem ütött és nem sírt. *Magyar Nemzet*, 2009. február 9.
- Barkóczy Balázs – Gáll Attila – György Alexandra – Balogh Róbert:** Túl a demokrácián. A Jobbikról. *Mozgó Világ*, 2010/5.
- Bayer Zsolt: Cigányliszka. *Magyar Nemzet*, 2006. október 17.
- Bayer Zsolt: Betelt a pohár! *Magyar Hírlap*, 2009. február 10.
- Bódi Lóránt – Kertész Máté:** A Marian Cozma-mítosz. *AnBlok*k, 2010/4.
- Bódisz Attila – Fekete Gy. Attila:** Nem lehet cigányozni a közéletben. *Népszabadság*, 2009. február 2.
- Boronyák Rita:** Dokumentumfilmek a 41. Magyar Filmszemlén. *Muszter*, 2010/4.
- Brockhauser Edit: Nyelvi béklyók feltörése. *Magyar Nemzet*, 2009. február 3.
- Burkovics Ferenc – Niczky Emőke: Cigányok öltek Veszprémben. *Magyar Hírlap*, 2009. február 9.
- Császi Lajos:** A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete. Osiris Kiadó – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002
- Dupcsik Csaba:** A magyarországi cigányság története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009
- Gimes Gergely – Juhász Attila – Kiss Kálmán – Krekó Péter:** Láttelel 2009. Kutatási összefoglaló a hazai szélsőjobboldal megerősödésének okairól. Political Capital, Budapest, 2009
- Horlick-Jones, Tom:** Modern Disasters as Outrage and Betrayal. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, no. 13, 1995
- Juhász Attila:** A „cigánybűnözés” mint „az igazság” szimbóluma. *AnBlok*k, 2010/4.
- Lukács Csaba: Szakadék. *Magyar Nemzet*, 2009. február 11.
- McDonald, Ian:** Situating the Sport Documentary. *Journal of Sport and Social Issue*, no. 31, 2007
- Németh György: Pásztor Albert rendőrkapitány és a rasszizmus. *Magyar Nemzet*, 2009. február 10.
- Nichols, Bill:** Representing reality. Indiana University Press, Bloomington, 1991
- Nichols, Bill:** A dokumentumfilm típusai. *Metropolis*, 2009/4.

Póczik Szilveszter: Sorsos ember volt... In: **Baróti Judit – Dancsi István – Donát Tamás (szerk.):** Semmit Isten nélkül. Marian Cozma emlékére. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, Veszprém, 2009

Pócsik Andrea: Közszolgálatosság és diskurzus. *Beszélő*, 2007/5.

Sándor Erzsébet: Szíven szűrt közszolgálat – fikciós elemzés. *Mozgó Világ*, 2009/10.

Sontag, Susan: The Imagination of Disaster. In: **Sontag, Susan:** Against Interpretation. Dell Publishing Co., New York, 1965

Szerető Szabolcs: Olaszliszka, Veszprém... *Magyar Nemzet*, 2009. február 10.

Velkei Tamás: Rendőrkezen a gyilkoló cigány. *Magyar Nemzet*, 2009. február 10.

Zádori Zsolt: A Magyar Nemzet és a cigányok. *HVG Online*, 2008. március 18.